

[บทความพิเศษ]

งามศุภร์ รัตนเสถียร

อาจารย์ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี

มหาวิทยาลัยมหิดล

บทความชิ้นนี้เขียนขึ้นมาจากประสบการณ์ของผู้เขียนที่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในเวทีเสวนา “เล่าขานตำนานเจ้าแม่ลี้มกอเหนี่ยว-มัสยิดกรือเซะ” การจัดเสวนาครั้งนี้เป็นความร่วมมือกันระหว่างศูนย์ศึกษาพัฒนาสันติวิธี หรือศูนย์สันติฯ มหาวิทยาลัยมหิดล และศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือ ศอ.บต. และส่วนหนึ่งของบทความชิ้นนี้มาจากบทความชื่อเดียวกัน ซึ่งได้นำเสนอในเวทีรัฐศาสตร์แห่งชาติ ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ เมื่อประมาณสองปีที่ผ่านมา

ผู้เขียนเห็นว่าอาจเป็นครั้งแรกก็ได้ ที่มีการเปิดพื้นที่ให้กับชาวมุสลิม และชาวจีน ได้มาพบปะและพูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องเล่าที่แต่ละฝ่ายได้รับ

การถ่ายทอดสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องเล่าที่นำไปสู่ความบาดหมางของชุมชนทั้งสอง การเสวนาที่เปิดพื้นที่ให้กับทั้งสองฝ่ายเป็นการท้าทาย

ไม่น้อย ความขัดแย้งที่เกิดจากตำนาน จะนำไปสู่การคลี่คลายได้อย่างไรบ้าง ในสถานการณ์ความขัดแย้งที่มีลักษณะ ยืดเยื้อและรุนแรง ที่ดำรงอยู่ในจังหวัด ชายแดนภาคใต้ และการสานเสวนาจะ นำพาชุมชนทั้งสองกลับไปพร้อมมือกัน พัฒนาพื้นที่ซึ่งในอดีตเคยเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวที่ทำรายได้ให้กับชุมชนทั้งสอง ได้หรือไม่อย่างไร

เรื่องราวที่ผู้เขียนได้ประสบและ เรียนรู้มาระหว่าง ใน และหลัง กระบวนการสานเสวนา เป็นสิ่งที่มี คุณค่ายิ่ง จึงขอนำมาถ่ายทอดเล่าสู่กัน ฟัง โดยหวังว่าประสบการณ์นี้จะเป็นบทเรียนและ แรงบันดาลใจให้กับผู้ที่สนใจเรื่องราวความขัดแย้งที่ ยืดเยื้อในจังหวัดชายแดนใต้ได้บ้าง

กระบวนการสร้างสันติภาพและเรื่องเล่า

ในฐานะที่ผู้เขียนเป็นคนที่สนใจและศึกษาเรื่อง ความขัดแย้ง ความรุนแรง และสันติวิธี อดไม่ได้ที่จะ หยิบยืมแนวคิดของนักวิชาการต่างประเทศที่ผู้เขียน เห็นว่าน่าสนใจ จอห์น پول นักวิชาการและนัก ปฏิบัติด้านสันติภาพ เขาเขียนไว้ในหนังสือ “พลัง ธรรมแห่งจินตนาการ” (The Moral Imagination) ว่า ความท้าทายอย่างล้าลึกของกระบวนการสร้าง สันติภาพ ทำอย่างไรที่จะฟื้นฟูเรื่องเล่าหรือเล่าเรื่อง ใหม่เพื่อให้ผู้คนได้กลับไปมีที่ทางในประวัติศาสตร์ อีกครั้ง

สำหรับจอห์น پول “การเล่าเรื่อง” เป็นการเปิด พื้นที่เล็กๆ ให้ผู้คนเล่าถึงสิ่งที่ได้เกิดขึ้นในเหตุการณ์ ความขัดแย้งที่เพิ่งเกิดตามทัศนะของพวกเขา เพื่อ กำหนดตัวแปรของการเจรจา แล้วจะได้คำตอบของ ปัญหาเฉพาะหน้าให้พบ

ทั้งนี้ทั้งนั้น การเล่าเรื่องไม่ใช่การเล่าเรื่อง

มัสยิดกกรือเซะ

เล่าใหม่ แต่เป็นเสมือนเรื่องเล่าด้วยจินตนาการ แสวงหาเรื่องราวทางสังคมและความหมายที่ลึกซึ้ง ไม่ใช่แค่แสวงหาว่าอะไรเกิดขึ้น ทว่าต้องการรู้ว่า เรื่องราวเหล่านั้นเชื่อมโยงกันอย่างไรกับการเดินทาง เพื่อการค้นพบที่ลึกซึ้งไปกว่านั้นมาก นั่นคือการค้นพบ ว่าเหตุการณ์เหล่านั้นมีความหมายอะไรต่อพวกเรา ทั้งในฐานะชุมชนท้องถิ่นและชุมชนโลก

ผู้เขียนค่อนข้างเห็นด้วยกับคำกล่าวของจอห์น پول เนื่องจากการจัดเวทีสานเสวนาข้างต้นได้ สะท้อนให้เห็นสิ่งที่จอห์น پول กล่าวไว้อย่างเป็น รูปธรรม ผู้เขียนจึงขอใช้แนวคิดของจอห์น پول มาเป็น แว่นมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมสาน เสวนาเล่าขานตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว-มัสยิดกกรือเซะ

ตำนานความขัดแย้ง “ลิ้มกอเหนี่ยว-กกรือเซะ”

เป็นที่รับรู้กันมานานแล้วว่าตำนานเจ้าแม่ ลิ้มกอเหนี่ยว-มัสยิดกกรือเซะ นั้นมีความไม่ชัดเจน เช่น เรื่องเวลาในการก่อสร้างของมัสยิดกกรือเซะ ซึ่งยังไม่อาจลงเอยกันจนถึงทุกวันนี้ ในส่วนของ เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวก็เช่นเดียวกัน ยังมีกรถกเถียงกัน เรื่องสถานที่ฝังศพของเจ้าแม่ฯ แต่ความไม่ชัดเจนที่ ว่าได้ไม่ได้เป็นประเด็นหลักของตำนานความขัดแย้ง

ที่ทำการ อบต.ต้นยางลูโละ ตำบลสามพัน

ตำนานที่นำไปสู่ความไม่พอใจของชาวมุสลิม คือตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวส่วนที่มีคำเล่าขานว่า สาเหตุที่มัสยิดก่อสร้างไม่เสร็จเพราะลิ้มกอเหนี่ยว เป็นผู้สาปแช่ง หลังจากที่มาตามพี่ชายลิ้มโต๊ะเคี่ยม นายช่างที่คุมก่อสร้างมัสยิดให้กลับเมืองจีนแต่ไม่เป็นผลสำเร็จ ลิ้มกอเหนี่ยวจึงผูกคอตายใกล้กับมัสยิด พร้อมกับสาปแช่งไม่ให้การก่อสร้างมัสยิดแล้วเสร็จ ซึ่งตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวได้ถูกเผยแพร่ในรูปของสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออื่นๆ อย่างกว้างขวาง

ในทัศนะของชาวมุสลิมแล้วมองว่าคำสาปของ เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เป็นสิ่งที่ดูหมิ่นคำสอนของ อิสลามที่ต้องยอมรับศักดานาภาพของพระผู้เป็นเจ้า อย่างไม่มีเงื่อนไข ในเรื่องนี้คงจะตรงกับความคิดของ จอห์น ปรอล ที่นำมาอ้างไว้ข้างต้นซึ่งพูดถึงการค้นพบ เหตุการณ์ที่มีความหมายต่อชุมชน ซึ่งมีมัสยิดกรือเซะ นอกจากจะเป็นสิ่งที่ชาวมุสลิมภาคภูมิใจในฐานะเป็น

มัสยิดเก่าแก่แล้ว ยังมีความหมายในแง่ของศาสนา ของชาวมุสลิมอีกด้วย

แม้ว่าในงานวิทยานิพนธ์ของแพร ศิริศักดิ์- ต้าเกิง เรื่อง “ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมลายูมุสลิมและ ชาวจีนในย่านกลาง จังหวัดยะลา” จะได้ระบุว่ากลุ่ม คนจีนได้ตระหนักถึงความรู้สึกไม่ดีระหว่างชาวจีน และชาวมุสลิมในพื้นที่ จนทำให้หนังสือที่ระลึกงาน สมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เล่มที่จัดพิมพ์ล่าสุดในปี 2544 ไม่มีเนื้อหาส่วนที่เกี่ยวข้องกับคำสาปแช่งต่อ มัสยิดกรือเซะ แต่จากเวทีสานเสวนาประเด็นเรื่องนี้ กลับถูกชาวมุสลิมหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นอีก

การเปิดพื้นที่ให้มีการพูดคุยระหว่างชาวจีนและ ชาวมุสลิม จึงเป็นโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายได้เล่าเรื่องที่ ค้างคาใจกันอยู่ นอกจากนี้ยังได้นำไปสู่ทางออก ร่วมกัน สิ่งที่เกิดขึ้นในการสานเสวนาที่ถูกจัดขึ้นโดย ศูนย์สันติฯ และ ศอ.บต. นั้น แม้ว่าจะไม่ได้แก้ปัญหา

ชุมชนบริเวณมัสยิดกรือเซะ และสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ความขัดแย้งในระดับโครงสร้าง แต่การพูดคุย ดังกล่าวได้แปลงเปลี่ยนความรู้สึกและความบาดหมางใจที่มีต่อกันระหว่างชาวจีนและชาวมุสลิมได้ไม่น้อย ดังจะเห็นได้จากตัวแทนชาวจีนที่มาร่วมในวงสานเสวนา ได้รับปากว่าจะเอา “คำสาปที่ได้ระบุไว้ในตำนานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวออกไป” แต่ในเรื่องอื่นๆ ที่ยังไม่ชัดเจน ทางตัวแทนชาวจีนขอให้มีการศึกษา และค้นคว้ากันต่อไป

นอกจากประเด็นนี้แล้ว ยังมีเรื่องที่ชาวมุสลิม คำนึงใจอีกก็คือ เรื่องการจุดประทัดระหว่างที่มีการอาชาน ซึ่งชาวจีนไม่เคยทราบมาก่อนว่าการกระทำ ของตัวเองสร้างความอึดอัดให้กับชาวมุสลิมที่อยู่ รอบๆ มัสยิดกรือเซะ หลังจากที่ได้ยินจากปากของ

ตัวแทนชาวมุสลิมที่มาร่วมในเวทีสานเสวนา ตัวแทน ชาวจีนได้รับปากว่า จากนี้ไปจะไม่มีการจุดประทัด ระหว่างที่มีการอาชานอีก

หลังจากที่มีการพูดคุยจนความขุ่นข้องคลีคลาย ลงไป ทั้งสองฝ่ายก็ได้หารือกันต่อในเรื่องของ การพัฒนาสถานที่ทั้งสองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของคน ทั้งในและนอกประเทศ มีการตกลงว่าจะมีการพบปะ กินน้ำชา โดยจะหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพทุกๆ เดือน

สานเสวนา : เครื่องมือการแปลงเปลี่ยนความ ขัดแย้ง

สำหรับการสานเสวนา ในมุมมองของ นักสันติภาพอย่างโยฮัน กัลตุง มองว่า การสานเสวนา

เป็นการตรวจสอบวินิจฉัยเหตุแนวโน้มนำปรากฏการณ์ และการแก้ไขปัญหาพร้อมๆ กัน จะต้องหลีกเลี่ยง การพูดฝ่ายเดียว และต้องทำให้การสนทนาระหว่าง ทั้งสองฝ่ายเลื่อนไหลไปมา ตัวอย่างการสานเสวนาที่ กล่าวมาข้างต้นได้ชี้ให้เห็นผลจากการสานเสวนาว่า สามารถช่วยแก้ไขปัญหาคณะเฉพาะหน้าได้บ้าง นอกจาก ผลที่กล่าวมาอย่างเป็นทางการ

ทั้งนี้ ก่อนที่จะมีการจัดสานเสวนา ที่มงานของ ศูนย์สันติฯ ได้ไปคุยกับทั้งสองฝ่าย รวมทั้ง นักวิชาการ เพื่อรับฟังความรู้สึก จะได้เป็นข้อมูลพื้นฐาน ในการประเมินสถานการณ์จากทั้งสองฝ่าย ก่อนที่จะ เริ่มมีการสานเสวนาจริงเกิดขึ้น

ข้อมูลพื้นฐานที่ได้มาก่อนการสานเสวนาจริง ช่วยให้ทีมงานเห็นประเด็นที่จะช่วยให้คู่ขัดแย้ง ทั้ง สองหันหน้ามาร่วมมือกันได้ ซึ่งประเด็นที่ทั้งสองฝ่าย กังวลร่วมกันคือ เรื่องเศรษฐกิจปากท้อง ที่ทั้งสอง ฝ่ายกำลังเผชิญร่วมกัน หลังจากที่มีสถานการณ์ ความรุนแรงระลอกใหม่ที่เกิดขึ้นเมื่อปี 2547 เพราะ ฉะนั้นหากทั้งสองฝ่ายไม่หันหน้ามาร่วมมือกันก็ยากจะ ฎีกฤตตั้งกล่าวกลับคืนได้

ในมุมมองของศูนย์สันติฯ ซึ่งได้ใช้สานเสวนาเป็น เครื่องมือในการแปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง ไม่เฉพาะในจังหวัดชายแดนใต้ แต่ยังรวมถึง ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างสีต่างๆ ได้สรุป ความว่าการสานเสวนา โดยทั่วไปอาจแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบคือ

1) การสานเสวนาในระดับหลักการหรือทฤษฎี ซึ่งมีเนื้อหาค่อนข้างเป็นวิชาการ เน้นการพูดคุยกัน ในระดับแนวคิด หลักการของแต่ละคน เพื่อเพิ่มขยาย ขอบความรู้ของแต่ละฝ่ายให้กว้างขึ้น หรือก่อให้เกิด ภูมิปัญญาที่ลุ่มลึกแหลมคมมากขึ้น อันจะเป็นพื้นฐาน ความคิดที่หนักแน่นเพียงพอสำหรับการแสวงหา การปฏิบัติร่วมกันต่อไป

2) การสานเสวนาในระดับประสบการณ์ ซึ่งเน้น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์นานาประการที่ แต่ละคนได้ประสบพบเจอมา เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิด ความตั้งใจ ความฉกาจฉกรรจ์ ความหวาดกลัว ความโกรธแค้น ความเกลียดชัง ความฝัน ฯลฯ ที่สอดแทรกมาพร้อมเรื่องเล่า ประสบการณ์ของแต่ละคน

3) การสานเสวนาในระดับปฏิบัติการ หรือบางครั้ง เรียกว่าการสานเสวนาแห่งชีวิต ซึ่งเน้นให้เกิดการ แก้ไขปัญหาร่วมกัน เนื้อหาที่พูดคุยกันในสานเสวนา ระดับนี้ มักเป็นปัญหาสำคัญและเร่งด่วนต่างๆ ที่ทุกฝ่ายกำลังเผชิญอยู่ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด ปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหา เศรษฐกิจปากท้อง เป็นต้น

การสานเสวนา 3 รูปแบบที่หยิบยกมาข้างต้น แม้ว่าทั้ง 3 แบบจะมีความสำคัญเหมือนๆ กัน แต่ ประสบการณ์ในการสานเสวนาเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว- มัสยิดกรือเซะของผู้เขียนเห็นว่า ในการสานเสวนา ครั้งนี้เป็นการเน้นแบบที่ 3 ในระดับปฏิบัติการหรือ สานเสวนาแห่งชีวิต เพราะทั้งชาวจีนและชาวมุสลิม ที่มีโอกาสคุยร่วมกันในเวลา 2 วันนั้น แม้จะมีการหยิบยกเรื่องเล่าที่แต่ละฝ่ายภาคภูมิใจย้อนหลังกลับ ไปเป็นเวลาหลายร้อยปีนั้น ในความเห็นของผู้เขียน เห็นว่าทั้งสองฝ่ายหยิบยกเรื่องเล่าของตัวเองกันขึ้น มา ก็เพื่อให้เห็นว่าฝ่ายตัวเองมีข้อมูลข้อเท็จจริงอะไร บ้าง และอยากให้เกิดการแก้ไข หรือศึกษาค้นคว้า เพิ่มเติมอะไรบ้าง เพื่อจะทำให้เรื่องเล่าของตัวเอง สมบูรณ์ขึ้น อันเป็นไปตามที่ได้กล่าวแล้วว่าทางฝ่าย ชาวจีนยอมถอนเรื่องเล่าที่มีคำสาปของเจ้าแม่ ลิ้มกอเหนี่ยวออกไป รวมทั้งรับปากจะไม่จุดปะทัดใน ระหว่างเวลาอาชาน การยอมปรับเปลี่ยนเรื่องเล่า ของชาวจีนนั้น แสดงให้เห็นถึงความพร้อมที่จะ ร่วมมือกันเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนให้ดีขึ้น

สุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

บทสรุป

แม้ว่าในวันนี้เรื่องราวของมัสยิดกรือเซะและเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวบางอย่างยังไม่ได้คำตอบที่กระจ่างชัดหรือคลี่คลาย เนื่องจากเรื่องราวเหล่านั้นอาจต้องใช้เวลาในการสืบค้นหาข้อมูลข้อเท็จจริงมายืนยันและพิสูจน์ร่วมกัน และยังต้องการความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ แต่จากเวทีสานเสวนาที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่า การเปิดพื้นที่ให้คู่ขัดแย้งนำเรื่องเล่าของแต่ละฝ่ายมาคุยกันสามารถจะนำไปสู่การสร้างเรื่องเล่าใหม่ร่วมกันได้ นอกจากนี้ยังลดความรู้สึกบาดหมางที่มีต่อกัน จนสามารถนำไปสู่การพัฒนาความร่วมมือได้ หลังจากเวทีสานเสวนาครั้งนี้แล้วยังมีการจัดสานเสวนา เพื่อหาแนวทางพัฒนาประวัติศาสตร์และตำนานกรือเซะ-ลิ้มกอเหนี่ยว โดยการสานเสวนาครั้งนี้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกรมศิลปากร การท่องเที่ยวจังหวัด องค์กรการบริหารส่วนตำบลทั้งตำบล

ตันหยงลุโล๊ะ ตำบลบาราโหม และตำบลบานา ตัวแทนจากมูลนิธิฯ เป็นต้น

ล่าสุดเมื่อต้นเดือนเมษายน 2554 ได้มีการจัดงานสันติวัฒนธรรม : เล่าเรื่องกรือเซะครั้งที่ 1 ซึ่งจัดโดย จังหวัดปัตตานี อบต.ตันหยงลุโล๊ะ และมูลนิธิเทพปุษยีสถาน ร่วมกันจัดขึ้นที่บริเวณลานวัฒนธรรม มัสยิดกรือเซะ และสุสานเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ต.ตันหยงลุโล๊ะ อ.เมืองปัตตานี

สำหรับสิ่งที่ผู้เขียนได้เรียนรู้จากกระบวนการสานเสวนาทั้งหมดนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า คนรุ่นปัจจุบันสามารถจัดการกับอดีตที่นำไปสู่ความขัดแย้งได้อย่างสร้างสรรค์ ด้วยการเผชิญกับอดีต โดยการให้ความหมายและอธิบายว่าอะไรควรรับ อะไรควรทิ้ง ตกเถียงร่วมกัน เพื่อสร้างเรื่องเล่าใหม่ที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ ดังตัวอย่างที่มีการเปิดพื้นที่ให้คู่ขัดแย้งได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนและหาทางออกร่วมกัน (๘)